

Akkulturaatio, kulttuurin muutos ja vertikaalinen mosaiikki

*Bennett, Linda & Ames, Genevieve
(eds.): The American Experience with Alcohol. Contrasting Cultural Perspectives.
New York 1985*

Mitä tapahtuu, kun elinolot muuttuvat tai kun ihmiset itse muuttavat vieraaseen maahan ja kulttuuripiiriin? Nämä yhteiskuntatutkimusta aina kiinnostaneet kysymykset nousivat kuin varkain keskeisiksi teemoiksi teoksessa *The American experience with alcohol. Contrasting cultural perspectives*. Varsinaisena aiheena kirjassa ovat Yhdysvaltain eri etnisten ryhmien juomatavat ja yleisemmin suhde alkoholiin.

Yhteensä 24 artikkelista koostuva teos on tietenkin kirjava, moniulotteinen ja epätasainen. Vaikka kirjoittajat edustavat kaikki antropologista alkoholitutkimusta, jotkut artikkelit eivät juurikaan eroa amerikkalaisesta keskivertososiologiasta. Ne vain kirjaavat tutkimuksen satoa, jakauksia ja muuttujien välisiä yhteyksiä. Selitykseksi tarjotaan sitten kehäpäätelmää: Kyseinen etninen ryhmä tai sen osa suhtautuu omalla tavallaan alkoholiin, koska siinä vallitsevat sellaiset normit. Normien olemassaolo todistetaan tutkimuksen tuloksilla ja tulokset puolestaan selitetään normeilla. Mielenkiintoisimmat artikkelit ovat lähimpänä antropologiaa. Ne tuovat esille juomatavat ja niiden sukupolvien aikana kokemat muutokset osana tutkitun kulttuurin kokonaisuutta. Yleisellä tasolla ne avaavat laajasti tutkitun väestöryhmän yli ulottuvan näkökulman kulttuuriin ilmiöihin ja niiden asemaan amerikkalaisen vertikaalisen mosaiikin dynamiikassa. Itse alkoholin käyttö jää sille kuuluvaan osaan, ei

yhteyksistään irrotetuksi aiheeksi vaan näkökulmaksi kulttuuriin ilmiöihin.

Artikkeleiden pohjalta muotoutuvaa kokonaiskuvaa voidaan kuvata kolmen käsitteen, akkulturaation, kulttuurin muutoksen ja vertikaalisen mosaiikin¹, avulla.

Akkulturaatio

Monissa artikkeleissa kuvataan, miten jonkin etnisen ryhmän juomatavat ovat Yhdysvaltoihin muuton jälkeen muuttuneet, tulleet amerikkalaisemmiksi. Akkulturaatioprosessi tavoitetaan vertaamalla jotakin kansallisuutta edustavien, Yhdysvaltoihin muuttaneiden ihmisten juomatapoja alkuperämaan väestön juomatapoihin. Usein myös verrataan perättäisten sukupolvien juomatapoja toisiinsa ja saadaan siten kuva sukupolvien ajan kestävästä akkulturaatioprosessista.

Ben James Simboli kuvaa amerikanitalialaisten akkulturaatioprosessia. Ensimmäisen polven siirtolaiset juovat vielä viiniä päivittäin ja uskovat kohtuullisen juomisen olevan terveellistä. Toisessa polvessa päivittäinen viinin käyttö ja käsitykset sen terveellisyydestä ovat jo harvinaisia. Monet ovat siirtyneet käyttämään olutta ja muita alkoholijuomia. Kolmannessa polvessa amerikanitalialaiset eivät enää juuri tutustu viiniin kotonaan, vaan aloittavat juomisen oluella teini-iässä.

Vastaavalla tavalla todetaan, että Japanissa asuvat japanilaiset juovat enemmän ja säännöllisemmin kuin Yhdysvaltoihin muuttaneet. Vastavaan suuntainen ero oli Yhdysvaltoihin muuttaneiden ja siellä syntyneiden japanilaisten välillä. Toisen polven siirtolaisilla oli tutkimuksen mu-

kaan amerikkalaisempi juomatapa.

Akkulturaatiomalli vastaa yleistä ideologiaa Yhdysvalloista sulatusuunina (melting pot), joka vähitellen hioo kulttuurierot yhteiseksi amerikkalaiseksi elämäntavaksi. Se ei kuitenkaan selitä, miksi jotkut piirteet säilyvät, toiset häviävät tai muuttuvat. Muutos ei edes aina ole amerikkalaisen "keskiverron" suuntainen. Esimerkiksi Laosin vuoristoseudulta lähtöisin olevan hmong-kansan keskuudessa eri osaryhmät ovat reagoineet eri tavoin olosuhteiden muutokseen. Monet naiset, samoin kuin vanhat miehet, ovat pidättäytyneet Yhdysvaltoihin muutettuaan kokonaan alkoholista, kun taas teini-ikäiset pojat ovat omaksuneet ennen tuntemattoman tavan juoda keskenään muun yhteisön ulkopuolella.

Hmong-kansaa tutkinut Joseph Westermeyer esittää muuttuvien olosuhteiden vaikutuksesta käyttäytymistapoihin havainnollisen mallin, jota voi soveltaa laajemminkin kulttuuripiirteiden säilymistä ja muuttumista edustavien elementtien keskinäisten suhteiden selittämisessä. Kulttuurisen mukautumisen ja muutoksen eri tyypit ja vaiheet näkyvät nimittäin havainnollisesti hänen tutkimansa kansan siirtymisessä ensin vuoristokylästä kaupunkimaiseen elämänmuotoon ja myöhemmin täysin vieraaseen kulttuuripiiriin Yhdysvaltoihin.

Ensimmäisessä vaiheessa uudet kulttuurivaikutteet ja elinolojen muutokset muuttavat käyttäytymistapoja tavallaan mekaanisesti, entisen elämänmuodon rajoissa. Hmong-kansan keskuudessa tämä näkyy niissä muutoksissa, jotka siirtymisen pienistä kylistä kaupunkeihin sai aikaan. Vuoristokylissä alkoholi oli nimittäin harvinainen ja kallisarvoinen tuote, koska se piti itse valmistaa viljasta. Sitä juotiin vain muutaman kerran vuodessa vuotuisjuhliissa sekä tärkeissä perhejuhlissa. Kun 1960-luvulla syntyivät ensimmä-

¹ Vertikaalinen mosaiikki on termi, jota John Porter käyttää kuvattaessaan Kanadaa monikulttuurisena yhteiskuntana.

mäiset hmong-kansan asuttamat kaupungit, tästä oli se seuraus, että perhejuhlia oli suuremman väkimäärän vuoksi enemmän. Tämän seurauksena paikallisten johtajien alkoholin käyttö lisääntyi huomattavasti, koska heillä oli asemansa puolesta tärkeä rooli perhejuhlisiin liittyvissä juomisrituaaleissa. Kun hmong-kansaa myöhemmin muutti alas laaksoon Laosin kaupunkeihin, he omaksuivat uudenlaisia tapoja paikallisilta asukkailta. Heidän keskuudessaan juominen oli muuttunut enemmän yksilöllisesti päätettävissä olevaksi rentoutumisen ja vapaa-ajan vieton muodoksi, vaikka alkoholia edelleen nautittiinkin ryhmässä, ei yksinään tai pelkän perheen piirissä. Lisäksi alkoholi sai toisen merkityksen tai pikemminkin peri sen oopiumilta. Oopiumia oli nimittäin perinteisesti käytetty maaseudulla yleislääkkeenä ahdistukseen ja masennukseen, niin että suuri osa kansaa oli siitä riippuvainen. Kaupungeissa oopiumi oli paljon kalliimpaa, kun taas rahalla hankittavissa oleva alkoholi ei ollut niin harvinaista ja kallista kuin maaseudulla. Tämän vuoksi monet vaihtoivat oopiumin alkoholiin, huumeriippuvuutensa alkoholiriippuvuuteen. Tällaista yleislääkettä tarvittiin entistä enemmän, koska uudet olosuhteet aiheuttivat monille sopeutumattomuudesta johtuvaa unettomuutta ja masennusta.

Kulttuurin muutos

Edellä mainitut muutokset tapahtuivat vielä yleensä entisten kulttuuristen mallien rajoissa. Toisessa vaiheessa, kun hmong-kansaa muutti Yhdysvaltoihin, myös kulttuuriset rakenteet ja ajatusmuodot muuttuivat. Muutokset näkyivät naisten ja nuorukaisten juomatavoissa. Yhdysvalloissa hmong-naisen asema muuttui. Mies ei voinut laillisesti hankkia toista vaimoa tai kurittaa häntä, ja lisäksi monet naiset saavuttivat taloudellisen itsenäisyyden menessään ansiotyöhön. Sen vuoksi he eivät halunneet enää osallistua traditionaaliseen juomistapahtumaan, jossa nainen on lapsiin rinnastettavassa toissijaisen palvelijan roolissa. Jotkut naiset pidättäytyivät juomisesta kokonaan, toiset, nuoremmat, omaksuivat amerikkalaisen kodeissa

ja ravintoloissa tapahtuvan sosiaalisen juomatavan. Vastaavalla tavalla jotkut vanhat miehet, joilla on muita ikäisiään alhaisempi sosiaalinen status, ovat pidättäytyneet juomisesta. Nuorukaiset, joilla traditionaalisessa tilanteessa olisi toissijainen asema, ovat niin ikään vetäytyneet omiin juomaseurueihinsa, joissa he juovat suuria määriä kerralla. Perinteestä poikkeamisella ja uusien mallien omaksumisella on siis jokaisen ryhmän kohdalla mielekäs funktio ja sosiaalinen merkitys. Sitä kautta muutoksessakin on jatkuvuuden elementti, joka tekee muutossuunnat ymmärrettäviksi.

Vastaavan mallin mukaan voisi tulkita irlantilaisien juomatapojen muutosten syitä. Ratkaiseva merkitys myöhemmälle kehitykselle oli Richard Stiversin mukaan maanomistusoloja koskenut lainmuutos 1800-luvun puolivälissä. Sen ansiosta Irlannin katoliset saivat oikeuden omistaa entiset vuokramaansa. Maatila siirtyi sen jälkeen perintöoikeuden mukaan aina vanhimmalle pojalle. Tästä oli seurauksena, että avioituminen tuli käytännössä sidotuksi maanomistukseen. Syntyi suuri naimattomien miesten ja naisten joukko, josta osa muutti Yhdysvaltoihin. Myös naimisiin menneiden osalta avioitumisikä nousi huomattavasti, koska vanhemmat yrittivät mahdollisimman pitkään pitää kiinni maaomaisuudestaan ja sitä kautta elannostaan. Niinpä nuorten välisiä sukupuolisuhteita kontrolloitiin jyrkällä kristillisellä seksuaalimoraalilla, joka erotti neitokset ja nuorukaiset toisistaan. Poikamiehet ja vanhat pojat kokoontuivat suuriksi joukoiksi, joissa juotiin runsaasti. Juomisen keskeiseksi sosiaalseksi merkitykseksi muotoutui vapaus — vapaus naisten kontrollista ja vapaus maaomaisuuden tuomista velvoitteista. Näiden kaksinkertaisesti vapaiden miesten runsasta juomista kyllä paheksuttiin, mutta heitä myös säälin tuntein ymmärrettiin. He olivat yhteiskunnan osattomia. Yhteisöjen jyrkkää kahtiajakoa lievitti se, että myös ukkomiehet liittyivät viikonloppuisin vapaitten miesten veljeskuntaan.

Muotoutunut kulttuurinen malli sai Yhdysvaltain kaupunkioaloissa uuden ilmiänsun. Uskontoon ankkuroitu sukupuolimoraali säilyi, vaikka

avioituminen ei enää ollut sidottu maaomaisuuteen. Niinpä vuosina 1877–82 amerikanirlantilaisten keskimääräinen avioitumisikä oli Buffalossa miehillä 35 ja naisilla 31 vuotta. Poikamiesten joukosta tuli katujengeja ja irlantilaisien etuja ajavia poliittisia joukkoja, joiden suuri voima perustui siihen, että niihin aina osallistui myös vanhempia ukkomiehiä.

Kulttuuriset muodot ja rakenteet myös muuttuivat, eivät vain saaneet uutta ilmiänsua. Kun kirkko ja pappi olivat olleet niin hengellisen elämän kuin poliittisenkin toiminnan keskus, Yhdysvalloissa irlantilainen publi ja siinä toimivan klubin johtaja perivät maallisen päällikkyyden. Toisaalta juomisenkin merkitys muuttui. Aiemmin se oli ilmentänyt vain miehistä identiteettiä, mutta nyt se ilmensi irlantilaista etnistä identiteettiä ja myös siihen saumattomasti kuuluvaa katolilaisuutta. Rankasta juomisesta tuli uskonnollinen rituaali. Vain moraalista huolehtiminen jäi papille ja naisille. Irlantilaiseen pappiin viitattiinkin joskus kuin naiseen sanalla "she".

Vertikaalinen mosaiikki

Myöhemmät muutosvaiheet amerikanirlantilaisten etnisessä identiteetissä ja kulttuurisissa muodoissa valottavat sitä, mikä merkitys luokkarakenteen ja kulttuurierojen yhteen nivoutumisella on amerikkalaisen yhteiskunnan dynamiikalle. Irlantilaisista syntyi nimittäin yleinen stereotypia juoppoina. 1890-luvulle saakka se oli säilyttäen negatiivinen ja diskriminoiva, mutta kun uudet siirtolaisryhmät, esimerkiksi italialaiset ja puolalaiset, tulivat tällöin Yhdysvaltoihin, aiemmin muuttaneet irlantilaiset hyväksyttiin "alkuperäisiksi" amerikkalaisiksi ja heistä luotu kaavakuva muuttui samalla positiiviseksi, "iloiseksi juoppoksi". Irlantilaiset omaksuivat tämän stereotypian itsetuntonsa perustaksi; se oli side heidän amerikkalaisuutensa ja nationalisminsa välillä.

Tällainen julkisuudessa tapahtuva etnisten ryhmien tyypittely saa vastareaktion aikaan löyhän ja kuvitteellisenkin etnisen ryhmän yhdenmukaistumisen. Esimerkiksi intiaaneja pidetään yhtenäisenä etnisenä ryhmänä, joka on perinteisesti ol-

lut erityisen ahne viinalle ja altis alkoholismille. Itse asiassa vielä 1800-luvun alkupuolella eri heimot suhtautuivat Joan Weibel-Orlondon mukaan hyvin eri tavoin viinaan. Jotkut heimot olisivat halunneet vaihtaa sitä rajattomasti omiin tuotteisiinsa, toiset eivät ottaneet sitä ollenkaan vastaan. Kuitenkin juoppous juurtui lähtemättömäksi osaksi sitä leimaa, jolla kaikki alkuperäiset amerikkalaiset leimattiin. Sen vuoksi moniin reservaatteihin julistettiin liittovaltion säädöksen nojalla kielto-laki. Tästä isällisen suojelevasta eleestä tuli intiaaneille yksi lisäsi-merkki valkoisten ylivallassa. Juomisesta tuli protestin ja itsemääräämis-oikeuden halun symboli. Näin kehä kiertyy umpeen.

Vastaavanlainen historia liittyy Denise Herdin mukaan mustien suhtautumiseen alkoholin käyttöön. 1800-luvun ajan mustat pidättäytyivät juomisesta, koska sitä pidettiin orjuuden ja riiston symbolina. Tässä asiassa he olivat samoilla linjoilla keskiluokkaan kuuluvien valkoisten kanssa, jotka olivat perustaneet kielto-lakia ajavan raittiusliikkeen. Vuosisadanvaihteessa valkoisen raittiusliikkeen liberalismi muuttui kuitenkin rasistiseksi. Kielto-lain kannattajat olivat myös mustien äänioikeuden poistamisen ja rotuerottelun kannalla, koska mustasta väestöstä oli tehty taloudellisten vaikeuksien ja yhteiskunnallisen levottomuuden syntipukki. Valkoisen, alemman keskiluokkaan nojaavan raittiusliikkeen puhujien mukaan mustat olivat vastuuttomia äänestäjiä, jotka voitaisiin viinan avulla houkutella kielto-lakia vastaan. Tämän poliittisen käänteen seurauksena raittiusaate mustia koaavana yhteiskunnallisena liikkeenä menetti nopeasti merkityksensä. Pidättäytymisestä tai kohtuullisuudesta alkoholin käytössä tuli pelkästään uskonnollinen ja yksityinen kysymys. Jossain määrin juominen sai myös sosiaalista merkitystä valkoisia vastaan suunnatun protestin symbolina. Näin tämänkin kysymyksen osalta mustille määrittyi paikka muun työväestön, mm. keskiluokan protestanttien ajamaa kielto-lakia vastaan taistelevien irlantilaisien katolilaisten liepeillä.

Ihmisten suhde alkoholiin on yhteiskunnallinen ja historiallinen,

usein myös poliittinen. Yksilölle se on itsestään selvä ja perusteiltaan tiedostamaton. Se heijastaa hänen maailmankuvaansa ja identiteetti-ään. Mitä tästä seuraa alkoholismin käsitteen ja alkoholiongelmien hoidon suhteen, olisi jo toisen jutun laajuinen kysymys. The American experience avaa siihenkin monta kiintoisaa näkökulmaa.

Pertti Alasuutari

Alkoholi Ruotsin televisiossa

Nowak, Lilian: Alkoholbilderna i tv — en analys av fiktionsprogram. Sveriges Radio, Publik- och Programforskningsavdelningen, Nr 16, 1986, 186 sivua

Ruotsin yleisradioyhtiön julkaisusarjassa ilmestyi hiljattain Lilian Nowakin kirjoittama raportti, joka ruotii television fiktio-ohjelmien alkoholista tarjoamaa kuvaa. Tutkimusta ovat rahoittaneet yleisradioyhtiön lisäksi mm. sosiaalivaltio ja raittiusliike. Perimmäinen mielenkiinto kohdistuu siihen, millaisia pitkäaikaisvaikutuksia television alkoholi-kuvalla on katsojiin. Raportin lopussa muotoiltujen vaikutushypoteesien tehtävänä on luoda pohjaa tuleville vastaanottotutkimuksille.

Nowak on käynyt yhdessä kahden kollegansa kanssa läpi edustavan otoksen toimintavuoden 1983/84 fiktiotarjonnasta — 102 ohjelmaa, pyöreät 100 tuntia ohjelma-aikaa. Yleisradiokanavien fiktiotarjonta on paljolti samanlaista Pohjanlahden molemmin puolin: valtaosa on tuontitavaraa, peräisin ennen muuta Yhdysvalloista ja Englannista, ja rungon muodostavat sarjat ja jatkokertomukset. Tutkittujen ohjelmien joukosta on helppo poimia meillekin tuttuja: Hill Street Blues, Maanalainen armeija, Felix Krull, Leskien keikka, Dallasista ja Dynastiasta puhumattakaan.

Alkoholi tuntuu kuuluvan fiktio-ohjelman perusaineisiin: se oli esillä 94 ohjelmassa. Sisältö ohjelmaa koh-ti tosin vaihteli mitättömästä väläyksestä 43 kohtaukseen. Alkoholikoh-

tauksia oli 922, ja näistä 515 oli juomiskohtauksia. Kohtauksiin sisältyvät näkyvät tai kuuluvat viittaukset alkoholiin kattoivat 12 % ohjelma-ajasta. Sadan tunnin aikana kuva-ruudussa kallistettiin lasia 1 283 kertaa.

Sisällönerittelyssä on käytetty kvantitatiivisen mittaamisen ja kvalitatiivisen arvioinnin ja tulkinnan yhdistelmää. Pääosin raportti nojaa frekvenssilukuihin. Yksityiskohtaiset kuvaukset valottavat sellaista, mikä poikkeaa yleiskuvasta. Analyysi jakaantuu kolmeen tasoon: alkoholi-kohtauksia, keskeisiä roolihahmoja ja ohjelmakokonaisuuksia koskevaan osaan. Toimivaa menetelmää on kehitelty pitkään; Nowakilta ilmestyi jo 1982 samaa aihetta käsittelevä metodologinen esitutkimus.

Alkoholinkäyttöä koskevat peruskysymykset ovat samoja kuin aikaisemmissa — useimmiten amerikkalaisia ohjelmistoa koskevilla — tutkimuksissa. Useat vastauksetkaan eivät yllätä.

Alkoholia käytettiin useimmin seurassa. Tapahtumapaikkana oli useimmin koti tai ravintola, ympäristö oli keskiluokkainen tai yllälliseen vivahtava. Vallitsevaa oli ”enemmän tai vähemmän institutionalisoitunut normaali juominen” eli juominen oli kohtuullista ja asiaankuuluvaa juh-lavan tai arkisen seurustelun tai aterian yhteydessä. Normaali juomisen piiriin kuului myös satunnainen alkoholinkäyttö rentoutumistarkoituk-sessa. Siitä poikkeavaa oli alkoholiin turvautuminen ahdistuksen lievittämiseksi, lohdon löytämiseksi tai juominen riippuvuuden takia.

Juomavalinnat noudattelivat yleisesti vallitsevia käsityksiä juomata-voista eri maissa ja eri aikoina. Viitteitä oli myös sukupuoleen ja sosia-liseen taustaan liittyvistä malleista. Suosituin juoma oli viski, jota nautittiin useammassa kuin joka neljännessä kohtauksessa. Tuoreemmissa ruotsalaisissakin ohjelmissa viski oli yhdessä viinin kanssa nousemassa vanhojen elokuvien suosikkijuoman, viinan, rinnalle. Nowakin mukaan on kuitenkin vaikea päätellä, johtuu-ko tämä kaavamaisesta kuvaustavas-ta vai todellisuuden heijastumisesta ohjelmissa.

Alkoholilla oli harvoin vaikutuk-sia, kolmessa neljänneksessä juomis-